

KÖNYVISMERTETÉS

Földvály Miklós István: *Az Esztergomi benedikcionále. Irodalom és liturgia az államalapítás-kori Magyarországon*. Argumentum Kiadó–ELTE BTK Vallástudományi Központ, Liturgiátörténeti Kutatócsoport, Bp., 2014. (Műhelytanulmányok 1.) 104 p. (ISBN 978–963–446–726–7)

Földvály Miklós István az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara (ELTE BTK) Latin Tanszékének adjunktusa és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszékének óraadó tanára. Szakterülete a nyugati egyház liturgiátörténete, ezen belül a középkori Magyarország latin liturgikus forrásainak kiadása és elemzése. Alapos szakirodalmi erudícióval eredményeit a nemzetközi liturgiátörténet-kutatás – Magyarországon eddig jószerivel ismeretlen – kereteibe ágyazza. 1999 óta mintegy 80 hosszabb-rövidebb publikációt írt e tárgy körben. *Rubrica Strigoniensis. A középkori Esztergom liturgiájának normaszövegei* című – a Hartvik-agendából és egyéb szerkönyvekből származó rubrikák, az 1469 előttré datálható *Ordinarius Scepusiensis*, valamint az 1496 és 1520 közötti hat nyomtatott kiadásból ismert *Ordinarius Strigoniensis* szövegkiadásával kiegészített – doktori értekezését 2008-ban védte meg. (A rubrikák a szerkönyvek vörös tintával írt, eligazító tartalmú szövegei: például címfeliratok, naptárszervezési kérdések, ceremóniális utasítások.) Földvály az ELTE BTK Vallástudományi Központ kötelékébe tartozó Liturgiátörténeti Kutatócsoport vezetője. Közreműködik a *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* alisorozataként indított, a középkori magyar liturgikus hagyomány fönmaradt emlékeinek megjelentetését céljával kitzűző *Monumenta Ritualia Hungarica* sorozat létrehozásában, amelynek eddig két kötete jelent meg: az 1484. évi, először kinyomtatott Esztergomi Misekönyv (*Missale Strigoniense 1484*, szerk. Déri Balázs), illetve a már említett, az esztergomi rítust szabályozó normatív szöveg, az *Esztergomi Ordinarius* (szerk. Földvály Miklós). E sorozat harmadik tagja lesz az *Esztergomi Benedictionale* kritikai kiadása. A recenzált mű a tervezett szövegkiadás angol nyelvű – könyv terjedelmű – előszavának fordítása. Jelen recenzio a középkori liturgia és segédkönyvei műfaji sajátosságainak bemutatása miatt kissé hosszabbra sikerült, de a bemutatandó kötet megéri. A szerző találó megfogalmazásai miatt nemegyszer egész mondatokat idézek a műből.

A monográfia alapjául szolgáló kódexet a középkor óta a zágrábi székesegyház könyvei között őrzik (mai jelzete: Knjižnica Metropolitana MR 89), sőt, egyik korai kutatója, Kniewald Károly

(Dragutin Kniewald) szerint rögvest Zágráb első püspöke, a cseh származású Duh kapta ajándékba 1090 táján az úgynevezett Hartvik-agendával és a Szent Margit-*sacramentariummal* együtt különböző magyar egyházaktól. Földvály fölhívja a figyelmet arra, hogy jóllehet ez az elmélet népszerű és hihető, valójában bizonyíthatatlan. Mindenesetre a kódexet Kniewald ismertette meg a magyar tudományossággal, a *Benedictionale Strigoniense* név is tőle származik. Kűhár Flóris nyomán ugyancsak Kniewald érvelt – pl. a patrocíniumokat vizsgálva – a szerkönyv esztergomi eredete mellett. Földvály műve részletesen ismerteti a kódex kutatástörténetét, többek között Szendrei Janka a kódex neumaírását elemző, Veszprémy László szövegpaleográfiai írásait és Török József tanulmányát idézve. Török ismerte föl, hogy az esztergomi áldásgyűjtemény szinte teljesen megegyezik a braunschweig-magdeburgi szövegcsaláddal, ő tárgyalta először a *Benedictionalét* a magyar liturgia kezdeteinek összefüggésében, és ő hangsúlyozta – Veszprémy paleográfiai vizsgálódásaival összhangban – a német kapcsolatot.

Az *Esztergomi Benedictionale* kódexe finom, fehér pergamenre íródott, 114 levél alkotja. Törzsszövegének egyazon kéztől való, karoling minuszkulás írása egyhasábos tükörbe illeszkedik. Másolása gondos, a szöveget jól értő személy végezte; nyelvi színvonal magas. Első harmadát vörös tollrajzos iniciálék díszítik. Kiegészítő jelleggel – néhány *incipit* és a liturgiában visszatérő formulák esetében – hangjelzést is tartalmaz; a kották egy része a főszöveggel egyidős német neumaírás, más része 14. századi betoldás. A kódex keletkezési ideje a 11. század második fele; már szerepel benne *monasterium Sancti Benedicti*, amelyet a kutatók az 1075-ben alapított garamszentbenedeki apátsággal azonosítanak, de még nem szerepelnek benne az 1083-ban kanonizált magyar szentek, akiknek liturgikus kultusza egy-két évtized alatt vált általános gyakorlattá Magyarországon. Földvály részletesen kifejtett érvekkel még tovább próbálja szűkíteni a másolás időhatárait. A kódex másolásától független kérdés a benne megőrzött liturgiaváltozat kora. Földvály alapos argumentáció nyomán, például a *benedictiókban* és a litániákban szereplő szentek személyét vizsgálva azt állítja, hogy ez friss, kortárs alkotás. Szent Adalbert különleges helyzete (az áldás-gyűjteményben és a mindenszentek litániájában) döntő bizonyíték amellet, hogy a *Benedictionale* irodalmi értelemben is Magyarországon, az esztergomi érsekség használatára íródott. Ez az esztergomi liturgikus szokásrend minden valószínűség szerint az államalapítást követő évtizedekben született meg. (Egy liturgiaváltozat

kialakítása és elterjedése aránylag békés időszakot föltételez – a 11. század későbbi nyugalmas szakaszait a szerző különféle okokból kizárja.)

A kódexben található és annak nevet adó 268 *benedictio* műfaja: főpapi (hármás)áldás, a püspök az ünnepi misében a Miatyánk után, a kenyértörés és a békecsók között adta őket az oltártól a nép felé fordulva, kiterjesztett karral. A püspöki hármásáldások ószövetségi előképe az úgynevezett ároni áldás (Num 6,24–26); a római rítusban a 8. században jelentek meg a *sacramentarium*okban és a korai *pontificalé*kban. Az áldásokból szerkesztett *benedictionale* – amely olykor önálló szerkönyvként is létezett – utóbb hagyományosan a *pontificalé*nek nevezett liturgikus könyv részévé vált. A középkori *pontificalé* egyfelől püspöki szertartáskönyvként szolgált, másrésztől a mise és a zsolozsma szokásos éves ciklusán kívül eső, rendkívüli liturgikus események leírását tartalmazta. Egymással össze nem tartozó rítusok gyűjteménye volt, amely nem mindig szertartások közben való, tényleges használatra készült, hanem gyakran enciklopédikus összefoglalása kívánt lenni a liturgia szokatlan, ritka elemeinek. Mint ilyen lehetett alkalmas arra, hogy egy újonnan alapított, liturgikus önállóságára büszke püspöki szék – mint Esztergom vagy Zágráb – hagyományát megalapozza és megjelenítse.

A középkori Magyarországról fennmaradt *pontificalé*-állomány sajnos meglehetősen szerény. Mindössze öt intakt forrás ismert. A 11. századi, Zágrábban őrzött *Esztergomi Benedictionale* és a Hartvik-féle *Agenda Pontificalis* (viszonyukról később lesz szó), a 14. századi *Veszprémi Pontificalé* (ma az Országos Széchenyi Könyvtár állományában) mellett a 15. század végéről származó *Filipecz*- (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár) és az *ifjabb Vitéz János-féle pontificalé* (Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana) sorolható ide. Az utóbbi kettő már a 13. század végén készített, az avignoni pápaság korától Európa-szerte elterjedt *Durandus-pontificalé* hazai redakciója, valószínűleg jelentéktelen saját (magyar) anyagot tartalmaznak. A három korábbi *pontificalé* – és a budapesti Egyetemi Könyvtár egy töredéke – a 10. század közepén Mainzban összeállított *Német-római pontificalé*val mutat rokonságot.

Visszatérve az *Esztergomi Benedictionalé*ra: a kódex tartalmából következően vélhetően egy *pontificalé* kivonata. A főpapi áldások után ugyanis az ordinációk (a papi rendek föladata), a dedikáció (templomszentelés), a főpapi beöltözés és a lépcsőima (a mise bevezető szertartásai), végül a bérmálás rendje olvasható. A bérmálás szertartása kétszer is szerepel a kódexben: először az áldás-gyűjtemény után egy üresen maradt *verso* oldalon, illetve mintegy függeléként, kivonatossan a dedikáció utolsó fóliójának szabadon maradt alján.

Irodalmilag a különlegesen bő áldás-gyűjtemény a legértékesebb. A hozzávetőlegesen 300 *benedictio* a liturgikus év megszabta rendben követi egymást. A karácsonyi és húsvéti ünnepkör (*temporale*) a szentek ünnepeivel (*sanctorale*) egy ciklust alkot. A vasárnapok és az ünnepek többnyire két sorozat (kétszer három) áldást kapnak, és a kiváltságos köznapokhoz (nagyböjt, kántorböjtök, vigiliák, húsvét és pünkösd nyolcada), valamint ádventtől böjtölőig minden szerdához és péntekhez is tartozik áldás. A 268 áldásból kb. 70 származik korábbi gyűjteményekből: a 8. századi frank *Sacramentarium Gelasianumból* vagy az Aniane-i Szent Benedeknek tulajdonított *Supplementumból*. A válogatás tudatos volt. A többi *benedictio* saját alkotás. Földváry hangsúlyozza, hogy a főpapi áldások – hasonlóan a 8–9. században megszülető szekvenciákhoz – a liturgia „lágyabb”

pontjaihoz tartoztak, korpuszuk nem zárult le, produktív liturgikus műfajnak számítottak. Tételkészlétük az öröklött anyag sérelme nélkül volt bővíthető. Az új áldások szövege többnyire biblikus idézetekre, főképp az apostoli levelekre épül. Jelentős a patrisztikus textusok hatása is. Földváry elvégzi a *benedictiók* szövegének részletekbe bocsátkozó stilisztikai elemzését. Az áldás-gyűjtemény átlagon felül kidolgozott, a gyakorlati szükségletekhez képest túlméretezett, inkább irodalmi alkotásnak tekintendő, mintsem a liturgikus gyakorlat tanújának. (A kódexnek ezt a részét nem is nagyon használták, a bérmálás, az ordinációk és a dedikáció oltárszentelési szakaszának szövegét annál inkább. Az ordinációkhoz tartozó Mindenszentek litániáját utólag beszerelt lapozófül segít kikeresni. Mellesleg a *Benedictionale Strigoniense*t Zágrábban a 14. századig, a *Durandus-pontificalé* átvételéig használták.) A recenzált kötetben a bérmálás, az ordinációk és a templomszentelés szertartásainak elemzését, sajátosságaikat, föltételezett forrásaikkal és a későbbi esztergomi hagyománnyal való összevetésüket is megtaláljuk.

Földváry szerint a *Benedictionale Strigoniense* a Hartvik-agenda közeli rokona, ugyanazon többkötetes *pontificalé* fennmaradt darabjai. Nem alkotnak fizikailag összetartozó kötetpárt, mivel formátumuk eltér. Ugyanakkor tartalmuk – a rövid, de szóról-szóra azonos bérmálástól eltekintve – nincs átfedésben, pontosan kiegészítik egymást, mi több, az általuk tárgyalt szertartások együttesen megfelelnek a *Német-római Pontificalé* jellegzetes tartalmi beosztásának, szerkezetének, fejezetsorrendjének. A kódexek keletkezési idejében, a 11. században ez volt a közép-európai térség meghatározó *pontificalé*je. A két kódexet ugyanazon szöveghagyomány két különböző kötetéről másolhatták. Az *Esztergomi Benedictionale* tehát egy többkötetes *pontificalé* első része.

Földváry következő fontos meglátása, hogy a *Benedictionale Strigoniense* esztergomi őse alapján készült a *Braunschweigi Benedictionale* (Wolfenbüttel, Staatsarchiv) a 13–14. században, a *Magdeburgi Pontificalé* (Magdeburg, Domgymnasium) pedig ugyanennek az esztergomi összövegnek a lerövidített és átszerkesztett változata. Tehát: egy Esztergom számára készített szerkönyv jutott el Szászországba, ahol azt lemásolásra érdemesnek ítélték. A két fenti párhuzamos adat – mely Földváry szerint csupán véletlenszerűen fennmaradt, szórványos – azt bizonyítja, hogy az államalapítás-kori liturgikus föllendülésben fogant esztergomi áldás-gyűjtemény német területen is vonzóan tűnt, és mivel a német püspökségek nem rendelkeztek ilyennel, maguk is alkalmazni kezdték. A *Magdeburgi Pontificalé* a teljes áldás-gyűjteményt a harmadára redukálta, hogy ezáltal jobban használhatóvá tegye. Az *Esztergomi Benedictionale* a szászországi párhuzamokkal ellentétben a 16. századi *Forgách-kódex*ben (másként Pannonhalmi Kódex, ma a Pannonhalmi Benecs Főapátság Levéltárában) fennmaradt *benedictionalé*ra nem gyakorolt hatást.

A méltott kötet tárgyalja a *Benedictionale Strigoniense* és a tőle elválaszthatatlan Hartvik-agenda szerzőségének kérdését. Hangsúlyozza, hogy e fölvetésre tudományosan megalapozott válasz nem adható. Mindenesetre Földváry szerint az elgondolás, az ambíció, a stílus és az ízlés túl egyéni ahhoz, hogy a szöveg több nemzedék lassú munkájának eredményeképp jöhetett volna létre. A szerzőt Anasztáz esztergomi érsek személyében vagy körében (Asztarik, Radla, Sebestyén – hogy e nevekhez hány személy és milyen életút tartozik, vitatott) véli megtalálni. Szent Gellértet nagyobb legendájának tanúsága szerint István udvarának klerikusai szónoki

tehetsége és mély exegetikai tudása miatt fogadták szívesen; ez nemcsak Gellértről mond el sokat, hanem azokról is, akik műveltségét, képességeit méltányolni tudták. Anasztáz és egykori püspöktársai személyiségével tehát egybecseng az *Esztergomi Benedictionale* szerzőjének erudíciója és túlradó alkotókedve.

Összefoglalva: Földváry Miklós jó érzékkel fedezte föl egy korábban is ismert kútfő korábban nem elemzett részeinek súlyát, a források bizonyosságával összhangban és erős érvekkel támogatva fogalmazott meg következtetéseket, így érdemben tudott újat mondani a magyar államalapítás koráról. Az általa vizsgált *Esztergomi Benedictionale* jelentősége egyfelől abban áll, hogy bepillantást enged egy liturgikus úzus (az esztergomi úzus) megszületésének folyamatába. Másfelől nemzetközi vonatkozásban ez a szerkönyv és egy vele azonos hagyományt folytató braunschweigi kódex tartalmazza a latin rítusú főpapi áldások leggazdagabb ismert gyűjteményét. Harmadrészt a magyar irodalomtörténet egyik első művét láthatjuk benne; Szent Gellért *Deliberatiója*, az Intelmek, az istváni oklevelek és törvények mellett az államalapítás korának meglehetősen szűkös (természetesen latin nyelvű) irodalmához tartozik, ráadásul áldásgyűjteménye a magyar keresztény kultúra kezdetének legterjedelmesebb irodalmi ciklusa. Szoros kapcsolatban áll a Hartvik-agendával. Szövegét Földváry mintaszerű alaposággal helyezte európai szintű tipológiai és történeti összefüggésekbe. A történések a monográfia elolvasásától nemcsak kodikológiai ismereteik gyarapodását várhatják. Földváry kutatásainak számunkra talán legfontosabb eredménye az, hogy Magyarország államalapítás-kori liturgiájának német kapcsolatait is hangsúlyozza, szemben Kniewald Károssal és Radó Polikárral, akik túlértékelték a magyar liturgia francia vonatkozásait. István államszervezése során közismert módon más területeken is német mintát követett. A recenzált kötet olvasmányos, jó stílusú. Tekintélyes hosszúságú forrás- és szakirodalmi lista zárja. Külsőleg is tetszetős, látszik, hogy szerzője határozott tipográfiai elképzelésekkel is rendelkezik.

Keglevich Kristóf

Dura Hardi: Drugeti. Povest o usponu i padu porodice pratilaca Anzujskih kraljeva. Filozofski Fakultet Novi Sad, 2012. (Filozofski Fakultet u Novom Sadu Odsek za Istoriju Monografije Knjiga 56). 478 p. (ISBN 978-86-6065-108-4)

A magyar történettudomány számára is érdekes és hiánypótló kötet jelent meg 2012-ben az Újvidéki Egyetem történettudományi sorozatában. Szerzője az intézmény fiatal oktatója, Dura Hardi, aki több téma mellett (a Kijevi Rusz története és európai kapcsolatai, délvidéki ruszinok) az Anjou-kori magyar nemességgel is foglalkozik behatóbban az utóbbi időben. Ez vezette a kor legbefolyásosabb és talán legérdekesebb családja, a Drugetek vizsgálatához és ennek eredményeként egy monográfia megírásához. A Drugetek kiválasztása nemcsak a család különlegessége miatt volt jó döntés, hanem a gazdag forrásadottságok és a jónak mondható szakirodalmi feldolgozottság miatt, ami jórészt a hazai kutatók élénk érdeklődésének köszönhető. Emellett egyre többen hívták fel a figyelmet az utóbbi időben arra is, hogy a szakirodalom még mindig nélkülözi az olyan, modern szemléletű családtörténeti munkákat, amelyek a legfontosabb arisztokrata

családok eredetét, társadalmi helyzetét és családtagjainak politikai szerepvállalását mutatja be. Hardi könyve ezt a hiányt pótolja.

A magyarországi kutatások szép eredményeket értek el a családdal kapcsolatban, különösen az őseik és leghíresebb Anjou-kori tagjaik tekintetében. A 19. század második felétől kezdve kutatók sora foglalkozott a családdal hosszabban-rövidebben, más-más megvilágításba helyezve a hadi és politikai szerepvállalásaik, birtokaik és lovagi kultúrában való részvételük, pecsétjeik szerint, és ez az érdeklődés szerencsésen kitartott mostanáig. Hardi jórészt ezek alapján írta a könyvét, de ugyanakkor számos új adatot is hoz, amire a francia és olasz forráskutatásai során bukkant. Bár bevallottan jórészt összefoglaló képet kíván adni családról, számos részletet illetően önálló eredményeit sem rejti véka alá.

A könyv tizenkét hosszabb-rövidebb fejezetből áll, előtte egy bevezetővel, ami a Druget családdal kapcsolatos kutatástörténet összefoglalása. Ezt követően az első fejezetben a szerző felvázolja azt a történelmi korszakot, melyben a Drugetek megérkeztek a Magyar Királyságba az Árpádok kihalásának időszakában, majd egy rövid leírást is ad Károly herceg kíséretéről, akik közül csak Druget Fülöp futott be fontosabb karriert. A második fejezetben Hardi a család őseivel foglalkozik, elsősorban a szakirodalomra alapozva, de számos új adatot is hoz. Ő is elfogadta a család francia eredetét Miskolczy érvelése alapján. Druget Miklósról és feleségéről kiderítette továbbá, hogy 1271. október 5.-én kaptak hűbértartást I. Károlytól a Melito és Aversa közeli Pascharolában. Ez a birtok mintegy 30-40 uncias jövedelmet hozott nekik, amivel azonban másfél lovag ellátása járult rájuk. Hardi már nem sokkal későbbi forrásokban rá lelt első vazallusaira is, később pedig mint Pascharole urai jelentek meg. Miklós elsőként királyi ajtonálló volt Hardi szerint, mielőtt a Szent Erazmus torony őre és noceraai várnagy lett volna. A kutatása során gazdagodott a kép Miklós feleségéről, Izabelláról, aki a szintén francia (de La) Forest család leszármazottja volt, és már anyja is a nápolyi királyné udvarhölgye volt. Az idősebb János és Miklós közti viszonytal kapcsolatban felvetette a testvéri viszonyt is, bár a Miskolczy által hangoztatott apa-fiú kapcsolatot sem zárta ki teljes mértékben. A források alapján kiderítette, hogy János feleségét is Izabellának hívták. Így Hardi szerint Druget Miklós és felesége az 1274-1295 közötti közel húsz évben a nápolyi trónörökösök sorának a nevelését felügyelte, akik között ott voltak a majdani nápolyi uralkodók, a gyermek I. Károly és a szent életű Toulouse-i Lajos. Így már ők is elég szoros kapcsolatot áptak Magyarországhoz kötődő személyekkel, mint a későbbi I. Károly, magyarországi Mária királyné lánya, magyarországi Beatrix, a majdani francia dauphiné és magyarországi Klemencia, Franciaország későbbi királynéja. A harmadik, rövidebb fejezet Károly és Druget Fülöp 1300 augusztusa utáni több mint tíz éves időszakát mutatja be, elsősorban az interregnum rövid eseménytörténetére koncentrálna. Fülöp alakja itt csak kevéssé jelenik meg, mivel ebben az időszakban a források hallgattak róla, Hardi viszont kiemelte, hogy ez idő alatt valószínűleg bele tudott szokni az idegen viszonyokba. A negyedik fejezet Druget Fülöpnek az országgyűlési háborúban játszott szerepével foglalkozik. Hardi előbb a harcokban való aktív részvételét veszi sorba, majd ezt követően Fülöp hűségéért elnyert jutalmairól ír; elemzi szepesi és abaúji ispánságát, hatalmának kiterjesztését számos királyi várra, hét vár saját tulajdonkénti megszerzését, királynéi kincstartóságát, és végül kiemelte 1323-as nádorrá választásának jelentőségét is, mely szerinte Pozsony visszafoglalása, a királyi

központ Visegrádra helyezése és az új uralkodói pecsét használata mellett az ország I. Károly király uralma alatti tényleges egyesítést mutatta. Az ötödik fejezet több szempontból próbálja megvilágítani Druget Fülöp országegyesítő háború utáni munkásságát. Hardi a familiárisok mellet Druget Fülöp gazdasági hatalmára és magánhadseregére is figyelmet fordított. Hardi megvizsgálta Fülöp nádor udvari kapcsolatait is és kimutatta, hogy nem csak fogadott apjához, Nekcsei Demeterhez fűzte baráti viszony, hanem Tamás esztergomi érsekhez és gyóntatójához, Csanád egri érsekhez, a király korábbi kápolnaispánjához és titkárához és Tamás érsek majdani utódjához, továbbá Hahót István zalai ispánhoz és szlavón bánhoz, illetve harcostársához, Ákos Mikcshez is. Utóbbival palotáik is szomszédosak voltak és Hardi feltételezése szerint együtt léphettek be a Károly király alapította Szent György rendbe. Ennek a körnek a tagjai a kor viszonyaihoz képest tanult, széles látókörű emberek voltak, többen közülük Itáliában tanultak. Hardi, Kurcz kutatásai nyomán és azt tovább gondolva erre a körre vezette vissza a lovagi kultúra terjesztését. Ezt követően részletesen foglalkozik a nádori tevékenységével kiemelve az intézmény megszilárdításában és reformjában való szerepét. Külön ki kell emelnem azt a feltevését, melyet Hardi a szepeshelyi káptalan Szent Mártom templomának híres freskójával kapcsolatban tett. A Károly király koronázását ábrázoló festményen megörökítették a korszak befolyásos nemeseit a király körében, alattuk feltüntetve a nevüket is. A koronázás során az uralkodó balján a királyi kardot tartó nemes Tamásként van feltüntetve, akit a szepeshelyi várnaggyal és egyben Druget Fülöp szerviensevel, Semsei Tamással azonosítottak. Furcsa mód azonban Fülöp nevű alak nem tűnt fel a freskón, annak ellenére, hogy mekkora befolyással bírt. Hardi a választ a templom 2005-ös felújítására építve adta meg. Ekkor ugyanis a feliratokat alapos vizsgálat alá vették, és azokat a freskónál jóval későbbire datálták, a 19. század neogót stílusában írva. Hardi ebből kiindulva jutott arra az elképzelésre, hogy a 19. század közepén a kardot tartó alakot tévesen azonosították Semseivel, valójában szerinte az Druget Fülöpöt kellett, hogy ábrázolja.

A hatodik fejezetben Druget Fülöp öröklésének problémájával foglalkozik. A szerző úgy vélekedik azonban, hogy mivel Fülöpnek a házasságából csak egy lánya született, tartott a vagyona elvesztésétől és így a családon belüli öröklés biztosítását szolgálhatta Fülöp testvérének, Jánosnak első Magyarországi feltűnése 1322-ben, majd az ő fiának, Vilmosnak az örökösként való megnevezése. A hetedik fejezet (*Domus domini de Pasquerolo*) az Itáliában maradt Drugetek történetét vázolja fel. Hardi több utalást is hoz Jánosra a pascari birtok örököséiként, emellett a családnak a nápolyi és francia udvarban való további jelenlétét is sikerült megállapítania. 1314-től János és családja Klementia királyné szolgálatában álltak és elkísérték franciaországi udvarába is 1317 után, ahol több fontos pozíciót kaptak. A nyolcadik fejezetben Hardi az öröklés végbemenetelével foglalkozik. Vilmos szerinte 1327-ben már nem sokkal Fülöp halála előtt a Magyar Királyság területén tartózkodott, mint örökös, a nádori hivatal viszont egy évig betöltetlen maradt. Ebből Hardi arra következtet, hogy a pozíciót fenntartották Druget János számára, aki csak a következő év őszén érkezett meg.

A kilencedik fejezetben a család helyzetét mutatja be az 1330-as és 1340-es évek elején. Részletesen foglalkozik Druget Vilmos 1330-as végrendeletével is, ami szerinte jó rálátást ad páratlan gazdagságára és kereskedelmi kapcsolataira, ugyanakkor hangsúlyozza

a magyar viszonyok közti egyediségét a nyugati stílusú formulájával. Ezt követően Vilmos külföldi anyagokban való felbukkanását vizsgálja a porosz krónikák és vatikáni kérvényei alapján. Sikerült tovább színesítenie Vilmos magyarországi pályáját külföldi források figyelembe vételével. Egyik ilyen az 1330-as lengyel hadjárata előtt írt levele, melyben a pápához fordult közvetítők révén, hogy nyomatékosítsa abbéli szándékát, hogy a sárosi vár közelében levő szedikerti (Záhradné) Szent Anna kápolnában szeretne temetkezni. A kérését végül a pápa el is fogadta a következő évben, emellett pedig jelentős gazdasági és bíraskodási privilégiumot is adott a birtoknak. A fejezet végén pedig a család hatalmával és befolyásával foglalkozik, többek közt a lovagi kultúrára való hatásukkal. A tizedik fejezet a család bukásával foglalkozik, aminek okát a szerző a király és a királyné körül kialakuló érdekcsoportok ellentétében találja meg. Hardi áruklodónak találta, hogy a krónikák koronázási beszámolójában Erzsébet után a felsorolásban Szécsényi Tamás erdélyi vajda következik, nem pedig Druget Vilmos. Szécsényi a királyné bizalmasa és felesége, Piast Anna lévén rokona is. Hardi ebből kiindulva két udvari klikket feltételez a király körül; egy itáliai-gall kört, a királyné körül pedig egy másikat, melyben a lengyel érdek jobban érvényesült. 1342-ben az uralkodó és Vilmos halála után az előtérbe kerülő rivális csoport tagjai vették birtokukba a család birtokait, kihasználva Vilmos gyermektelenségét. A Drugetek ezzel elvesztették udvari jelenlétüket, hivatalaikat és familiárisaik jelentős részét is, csak Ungban és Zemplénben maradt kevés hatalmuk három várral.

A következő fejezetben Hardi foglalkozott Vilmos özvegyének, Maria Follíanak sorsával is, aki továbbra is élvezte a királyné kegyét az udvarban. Befolyását leginkább 1343-ban tudta kamatoztatni, miután Erzsébet anyakirálynét elkísérte nápolyi útjára. A szerző a tizenkettedik fejezetben a család újabb felemelkedési lehetőségével foglalkozik. A politikai hatalom elvesztésével Miklós és János az ungi és zempléni birtokukon kezdték újjászervezni életüket. Új esélyeket a második nápolyi hadjárat jelentett számukra 1350-ben, amiben Miklós is részt vett és kinevezték Salerno kapitányává. Hazatérése után 1353-ban országbíró lett, de a család újabb felemelkedését 1355-ben bekövetkezett halála megakadályozta. Végül Hardi az epilógusban egy rövid kitérőt tesz a család későbbi történetére. A szerző szerint három váruk ellenére még mindig a leggazdagabbak közé tartoztak, de a hatalomba való visszatérésüket folyamatosan gátolták riválisaik. Fontosságának megfelelően vizsgálja azt a folyamatot, amelynek révén a két ágra szakadó család az Ung megyei nemeség között találta meg életkeretét.

A kötet irodalomjegyzékét átlapozva elmondható, hogy a szerző számos szerb-horvát nyelven elérhető forrás és irodalom mellett, figyelembe vette a téma összes magyar nyelvű tudományos publikációját. Emellett az is látható, hogy alapos franciaországi és olaszországi kutatómunkát végzett. Munkája így rendkívül széles látókörű összefoglaló, amely az addig megjelent szakirodalmi adatokat új adatok bevonásával esetenként más megvilágításba tudja helyezni. A könyv végén több szemléltető fénykép (a három Druget nádor két-két pecsétjét és egy-egy oklevelét) és ábra (a Magyar Királyság térképe a Drugetek által uralt megyékkel, családfa) segíti a megértést.

Némi hiányérzetet csak az kelt, hogy az elemzés nem terjedt ki a család egész történetére, csupán a szerző által jól ismert Anjoukori történetére szorítkozik, a későbbi sorsukra pedig csak röviden tér ki, annak ellenére, hogy az 1526 utáni időszakban ismét komoly

politikai szerephez jutottak. Összességében elmondható Đura Hardi könyvről, hogy igényes, tudományos munka, ami megállja a helyét a magyar tudományos életben is, és a hiányzó családtörténeti monográfiák kezdő darabja lehet. Nagy problémát jelent viszont, hogy a könyv szélesebb körű hazai elterjedését gátolja, hogy szerb-horvát nyelven íródott. A könyv végén van egy bőséges angol nyelvű összefoglaló, ez azonban az eredeti szöveg minden értékét nem tudja visszaadni. Így megfontolandónak tartom a könyv magyarra fordítását.

Kovács Gergely

Kulcsár Krisztina – Sz. Simon Éva: Őseid nyomában: Oktatási segédanyag a családtörténeti források és adatbázisok megismerésére. Magyar Nemzeti Levéltár, Bp., 2013. 28 p., 20 színes reprint dokumentumot tartalmazó melléklettel (ISBN 978-963-631-225-1)

A családfakutatás egyre népszerűbb napjainkban, s ez a kiadványok terén is megmutatkozik. A könyvtárakban, könyvesboltokban számos kötetet lehet találni erről a témáról. Vannak szigorúan szakmai kiadványok kutatók részére, és azok számára is akadnak kötelező olvasmányok, akik minden előzetes tanulmány nélkül vágának bele ebbe a hosszú, fáradtságos, de annál izgalmasabb küzdelembe. Az *Őseid nyomában* című segédanyagot Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársai állították össze. A cél az volt, hogy a különböző forrástípusokon keresztül bemutassák, hogyan vonhatóak le bizonyos következtetések az egyes keresett családtagokra vonatkozóan a különféle típusú iratokból. Nagy erénye a kiadványnak, hogy bemutatja a forrástípusok kialakulásának rövid történetét és a használatukban bekövetkezett változásokat is. Segíti a kutatókat abban, hogy ne csupán egy információra koncentrálnak, hanem átfogóan járják körül az egyes iratképzők funkcióját, hogy képet kapjanak arról, hogy egy intézmény irataiban milyen jellegű adattípusra számíthatnak. A kiadvány alapján véve kutatni tanít, eligazodni a levéltári iratanyagban, mindezt úgy, hogy egy pillanatra sem veszíti szem elől elsődleges célját, az útmutatást a családtörténeti kutatásban.

Az összeállítás lépésről lépésre vezeti olvasóját a családfakutatás legfontosabb iratainak megismerésében. Ezek közül az első és legalapvetőbb forrástípus, az anyakönyv. Tartalma szerint születési, házassági, vagy halálozási anyakönyveket adtak ki rendszerint egyházi, illetve állami szervezetek évszázadokon keresztül. A családi, városi feljegyzések mellett főként egyházi anyakönyvek nyújtottak információt a lakosság családi állapotában bekövetkezett változásokról. A kereszt- vagy házasságleveleket egyházközségek szerinti bejegyzésekben kell keresni azoknak, akik tudják, hogy ősük milyen vallásúak voltak. Előfordult azonban, hogy a protestáns felekezetek tagjainak életeseiményei a katolikusok nyilvántartásában szerepeltek, ha nem voltak adottak a feltételek a külön nyilvántartás vezetésére.

Egy-egy családtag vagy kisebb közösség életútját sem lehet pusztán az anyakönyvi adatok segítségével leírni, hanem a mikro- és makrokörnyezetbe ágyazottan lehet elhelyezni és értelmezni az adott életutat és annak eseményeit. A levéltárosok által készített

összeállítás több lehetőség bemutatásával nyújt segítséget ahhoz a továbblépéshez, amelyet az anyakönyvi kutatáson túl való vizsgálódás igényel. Olyan, kevésbé nyilvánvaló információforrásokat mutatnak be a kezdő kutatók számára, mint például az útlevelek, az országos összeírások, a vármegyei közgyűlések jegyzőkönyvei. Emellett levelezések, iskolai nyilvántartások jegyzékét is érdemes átnézni, s a gyűjtemény felhívja a figyelmet a magándokumentumok, a családi öndokumentálás fontosságára is.

Az internet használata ma már nemcsak a fiatal generáció számára fontos kutatási eszköz. A forrástípusok mellett a kiadvány bemutatja a családtörténeti kutatás legfontosabb forrásainak nemzetközi és magyar adatbázisait és azok elérhetőségét. A megfelelő adatbázisokban történő böngészés új információt nyújthat a keresett irat helyét illetően, vagy akár annak digitalizált változatát is fellelhetjük. Több ilyen oldalt is találtunk a levéltárak adatbázisaiban. A Magyar Nemzeti Levéltár honlapján találhatóak meg például a nemességigazolások, a <http://adatbazisonline.hu/adatbazis/a-131-illesy-fele-csaladortneti-adatbazis> oldalon.

A nemesi származás igazolását a török kiűzése után, a 18. század elején többször is kérték a hatóságok. A családoknak hitelt érdemlő dokumentumokkal kellett bizonyítaniuk nemesi címüket lakóhelyükön. Az adott vármegyében aztán összesítették ezeket az adatokat, listákat készítettek, amelyekben további feljegyzések szerepeltek az adatszolgáltató rokon személyéről és, hogy ki, milyen dokumentummal igazolta a nemességét. Ha nem sikerült igazolni a nemességet, akkor a legfontosabb privilégium, a család adómentessége megszűnt. A fennmaradt listák azonban csak a férfi családtagok nevét őrizték meg az utókor számára.

Az *Őseid nyomában* című oktatási segédanyag kiváló és hasznos kiadvány, mely egy izléeses, a témához illeszkedő illusztrációval díszített mappába helyezett tájékoztató füzetből és egy színes, 20 darabból álló reprint dokumentumokat tartalmazó mellékletből áll. Az összeszedett mondanivalót jól egészíti ki a tipográfusok által tervezett szín- és formavilág.

A mellékletben található korhű másolatokat a különböző levéltári irattípusokból válogatták össze a szerzők a klasszikus ősfától, ma köznyelven családfától, a nemesi oklevélen, anyakönyvön át a névváltoztatási engedélyig. Az időben visszafelé haladva két dolog nehezíti a kutatást. Az egyik az iratok számának csökkenése, a másik pedig a nyelv, illetve a nyelvezet. Ez utóbbit jól szemléltetik a mintadokumentumok, amelyek egy része magyarul, másik része latinul íródott. A korabeli magyar szöveg értelmezése is megkívánja adott esetben a szakértői segítséget. Ebből is kitűnik, hogy aki belevág e feladatba, annak egyszerre kell történéshoz és nyelvészhez lennie, de földrajzi és matematikai ismeretek sem ártanak.

A füzet világos és közérthető stílusban vezet be a családfakutatás rejtelmibe, amelynek elolvasása után az olvasó rögtön kedvet kaphat a kutatáshoz. Nemcsak a családfakutatók számára nyújt azonban segítséget, hanem azoknak a pedagógusoknak, oktatási szakembereknek is, akik szeretnék az iskolai tananyagot színesíteni, közelebb hozni a fiatal korosztály számára. A kiadványt bátran forgathatják 9–99 éves korig, ezért jó lenne, ha elektronikus formában is elérhetővé válna ez a módszertani ismertető, s így egyre többen kutathatnának ősük nyomában.

Apáti Anna Zita